

Mórahalmi és öttömösi helyi lakosok véleménye a tájról és a természetvédelemről

Margóczy Katalin, Mihók Barbara** és Illés Judit**
**Szegedi Tudományegyetem Ökológiai Tanszék*
***MTA Ökológiai Kutatóintézet*

A Szegedi Tudományegyetem a „Tudás-ipar igényeit kiszolgáló felsőoktatási szolgáltatások megalapozása a Dél-Alföldi régióban” című TÁMOP-4.2.1.D-15/1/KONV-2015-0002 azonosító számú pályázatának keretében arra vállalkoztunk, hogy vizsgáljuk a részvételi tervezés lehetőségeit, és a környezettudatosság integráló szerepét a fenntartható tájhasználattal kapcsolatban

Kutatásainkkal a Dél-alföldi régió, kiemelten a Körös-éri Tájvédelmi Körzet védett természeti területei, és egyéb táji értékek megőrzésének feladatához szeretnénk hozzájárulni. Igyekszünk feltárni, és lehetőség szerint növelni a természetvédelem társadalmi beágyazottságát. A természetvédelemben zajló szemléletváltozásnak megfelelően ugyanis a fenntartható területhasználatot gazdasági, társadalmi és konzervációbiológiai szempontokat integrálva kell megtervezni, a tervezésbe pedig a helyi lakosságot, a helyi gazdálkodókat is be kell vonni.

Első lépésként két Dél-alföldi település (Mórahalom és Öttömös) lakosaitól gyűjtöttünk információkat a táji és természeti értékek ismeretével és értékelésével, valamint a természetvédelem működésével kapcsolatban. A munkába a Szegedi Tudományegyetem 12 hallgatója is bekapcsolódott. Elsőként felvettük a kapcsolatot a helyi természetvédelmi őrrel, bejártuk a fontosabb védett területeket, tájékoztunk a természetvédelemmel kapcsolatos problémákról, tervekről, kérdésekről. Majd a 12 hallgató bevonásával 60 interjút készítettünk el 2015 júniusában. A településen éppen elérhető, sétáló vagy más tevékenységet folytató embereket kértük meg, hogy válaszoljanak a kérdéseinkre, amelyek egyrészt a környező tájra, másrészt a természetvédelemre vonatkoztak:

- Mit szeret ön a tájban
- Változott-e a táj, mióta ismeri? Miben?
- Szokott-e kijárni valahova a környéken kikapcsolódni/pihenni/sétálni esetleg kirándulni? Ha igen, merre?
- Mit tudna ajánlani, merre menjünk sétálni a környéken, ha természetszerető barátainkkal kijövünk?
- Mi a véleménye a természetvédelemről?
- Ismer a környéken védett területet vagy olyat, ami értékes természeti szempontból? Ismer-e védett növény, vagy állatfajt?
- Mi a véleménye a Körös-ér Tájvédelmi Körzetről, hallott-e róla?
- Ön szerint keveset vagy sokat költ az állam a természetvédelemre?

Az alábbiakban összefoglalóan ismertetjük a kapott válaszokat.

Vélemény a tájról, és annak változásáról

A legtöbb megkérdezett szereti, értékeli a Dél-kiskunsági tájat. Sokszínűnek, változatosnak találják, „jó kis helyek vannak erre”, semlyékek, erdők, rétek, legelők. Többen csak annyit mondtak, hogy „ez az otthonunk” azért szeretjük. Említésre kerültek a vidéki táj általános

értékei, a csend, nyugalom, friss levegő, madárcsicsergés, természetközelség. Néhányan Mórahalom városi környezetét is említették, amit szeretnek. Voltak olyanok is, akik semmit nem szeretnek az itteni tájban, és inkább a hegyeket értékelik.

A táj változásáról megoszlottak a vélemények. Volt aki észlelte, volt, aki nem. A mórachalmiak sokan említették a városi fejlesztéseket (fürdő, bivalyrezervátum, erdei iskola, lovarda). A külterületen azonban „sok a gazdátlan föld, nincs gondozva”. Öttömösön sokan fakivágást, erdőirtásokat említettek, valamint a szőlők megfogyatkozását, és a fellendülő spárgatermesztést. Észlelték a tanyavilág fokozatos eltűnését, az állatlétszám (szarvasmarha, ló) csökkenését. Feltűnt a természetvédelem megjelenése: „Kijelöltek természetvédelmi területet, ezeket nem művelik, gyönyörködni lehet benne.” Az egyik interjúalany a szárazodást emelte ki: „Kevesebb álló víz, piócák, vízi skorpiók, gőtékek kevesebben vannak.”, egy másik pedig a vadállomány változását: „Megjelent a vaddisznó, eltűnt az apróvad.” Többek szerint az emberekben nagyobb változás lett, mint a tájban, „az emberek változtak, eltávolodtak, az öregek maradtak itt, általános a pénz-centrikusság”.

Kapcsolat a tájjal, kirándulási szokások, javaslatok

Arra a kérdésre, hogy hová szokott járni a környéken, pihenni, kirándulni a mórachalmiak nagy többsége a Nagy-Széksóstót, a Bivalyrezervátumot említette elsőként. Említésre került a Körös-éri Tájvédelmi Körzet számos területe (bár nem így hivatkoztak rájuk): Tanaszi semlyék, Csodarét, Emlékerdő, Bácsborista, Madarász-tó, Csipak-semlyék. Többen a városi parkokat, a fürdőt a rétesházat preferálják inkább. Úticélként szolgál az Erdei iskola, a Móradomb és a Nagyistványi erdő is. A kikapcsolódás mellett a kutyasétáltatás, madarászás, gombázás is megjelenik. Olyan is volt, aki inkább csak messzebbre (pl. Balaton) jár kikapcsolódni. Az öttömösiek az erdőket szeretik legjobban, de a Majális-teret és a kilátókat is többen látogatják. A közeli, védett Baromjárás is említették, és a mórachalmi fürdőt. Mindkét településen többen voltak, akik nem járnak kirándulni, mert nincs rá idejük, mások (főleg Öttömösön) pedig arra hivatkoztak, hogy tanyán laknak, így a környéken nem kirándulnak.

Annál a kérdésnél, hogy milyen úti célokat javasolnának a vidék és a természet iránt érdeklődő turistának, a legtöbb interjúalany lokálpatriótává vált, és hosszan sorolták a jobbnál jobb kirándulóhelyeket. Volt olyan is, aki a legjobbnak látta, ha az Erdei Iskolához (Zöld Közösségi Ház) irányítja az érdeklődőket, mert ott tudnak sok információt, szóróanyagot szerezni, és még túrákat is szerveznek. A mórachalmiaknál megint csak abszolút első volt a Nagy-Széksóstó a Bivalyrezervátummal, de sokan invitáltak az Erzsébet fürdőbe, a városi parkokba, a Mini-Magyarország megtekintésére, a Rétesházba, és a Lovardába is. Előkerültek itt is a KTK területei (Kelebiai halastavak, Csipak-semlyék, Tanaszi semlyék, Csodarét, Emlékerdő, Bácsborista, Madarász-tó, Tőzegbánya). Említettek tanyai vendéglátóhelyeket (Babos tanya, Bűbálybirtok). Volt aki azt javasolta, hogy „bármerre érdemes elindulni, csak földes úton kell menni.”. Az öttömösiek körében a legnépszerűbbek a kilátók voltak (a geodéziai torony, de van több is), melegen ajánlották a Majális teret és a Szerelem dombot a helyi Erdei Iskolát is. Ennél a kérdésnél már többen említették a Baromjárás is, vagy csak egyszerűen a környékbéli erdőket ajánlották. Érdemes felsorolni, hogy ennek a kis településnek a lakói milyen sok helyi értéket említettek még: Magyar László emlékmű, 4-es határpont, spárga ültetvények (és fesztivál), Mérgesi Halásztó, Kisboldogasszony templom, Petróczy kápolna, Székely kapu, Mérgesi puszták (rekettyés, lápos) és pihenőhely. Bár ezek nem mind természeti értékek, de az emberek nem látják értelmét, hogy elválasszák azoktól. Többen egyből szálláshelyet is javasoltak (Öttömösi vendégház, Módra vendégház, Gyarmati

panzió).

Vélemény a természetvédelemről, védett területek, fajok ismerete

Kíváncsiak voltunk a helyiek természetvédelemről alkotott véleményére is. Szinte kivétel nélkül mindenki fontosnak és szükségesnek tartja, a megvalósításáról azonban több negatív véleményt is megfogalmaztak. „Nem kéne mindenbe beleszólniuk”, „fenntartásokkal kezelem”, „baj van az egyeztetéssel (pl. vadászokkal)”, „attól függ, hogyan csinálják”, „hangzatosan megfogalmazott dolgok, de mögötte semmi nincs”. Többen erőteljesebb, határozottabb működést várnának el: „hasznos, bár manapság meglehetősen alulértékelt dolog”, „lehetne komolyabb is”, „szép és jó, de nem tartják be, így nincs értelme”. Mások az érdemi tájékoztatást, a propagandát keveslik: „nem hirdetik, tanítják eléggé, sokan nem ismerik”, „senkit nem érdekel manapság”. Néhány válasz arra utalt, hogy sok a félreértés, a tévhit is ezen a téren, pl. fő feladatának a szemetelés és a falopás elleni küzdelmet gondolják, vagy a „repülőkkel kellene valamit csinálni, mert megzavarják az éghajlatot”. Félreértésen alapul az a megállapítás is, miszerint „A kaszát hallották a bogarak, de a gépek elől nem tudnak elmenekülni.” A gépi kaszálás ugyanis valóban sokkal károsabb a gyep élővilágára, mint a gépi, de azért, mert a gép sokkal gyorsabban halad, nagyobb a taposó hatása, és mélyebben vágja a fűvet, mint a kézi kaszás. Elhangzott Öttömösön egy olyan jótanács, ami a mai természetvédelem számára az egyik legfontosabb törekvésnek kellene lenni „Az a földtulajdonost, akinek a területét védetté nyilvánítják, támogatni kell, mert különben ellenséggé válik.”

Amikor azt kértük, hogy említsenek védett területeket a környéken, és védett fajokat, sokan azt mondták, hogy nem ismernek ilyet, bár lehet, hogy a korábbi kérdéseknél mint javasolt kirándulóhelyet, már említettek ilyet. Mórahalmon újra a Nagy-Széksóstó volt a leggyakrabban említett védett terület, Öttömösön pedig a Baromjárás. Érdekes azonban, hogy Mórahalmon senki nem említette a Baromjársást, Öttömösön viszont csak egyetlen embernek jutott eszébe a Nagy-Széksóstó. Helyesen említették a megkérdezettek a Csodarétet, Csapak-semlyéket, Bácsboristát, Emlékerdőt, Madarász-tavat, Tanaszi-semlyéket, a Kelebiai halastavak. A Zöld Közösségi Házat azért hozták szóba, mert ott lehet megismerni a védett területeket, fajokat. Az itt említett Bite-szék és Kísszéksóstó ugyan nem védett, de akár az is lehetne, valamint a Mérgesi puszta és a Dobó dűlő. Ásotthalom, Zákányszék és Pusztamérges határában is többen sejtenek még védett területeket. Néhány objektum védett területként való említése tájékozatlanságra utal (erdei ösvények, magaslesek a vadászoknak, templom, lovastanya).

A védett növények közül többen ismerik az árvalányhaját és a hóvirágot, de a tavaszi héricsét, csenkeszt (?), tárnicsot, homoki liliomot csak egy valaki említette. Védett állatok közül általánosságban a madarak, gyíkok, bogarak kerültek említésre. Ha már bivalyrezervátum van, akkor nyilván a bivaly védett lehet, de hallottak a szürke marha és a racka védettségéről is, Öttömösön pedig a földikutyáról is hallott valaki. Egy-két megkérdezett komoly fajlistát diktált le a kérdezőknek: mocsári gólyahír, boglárka, mocsári kosbor, pacsirtafű, pókbangó, szibériai nőszirm, mocsári nőszirm. Védett állatok: mocsári teknős, bíbicek, gyurgyalag, szalakóta, szajkók, búbos banka, barátrece, bütykös hattyú, nagykócsag, szerkő, nádirigó, szárcsa, vadkacsa, vöcsök, bölömbika, kanalas gém. Van ugyan ebben a listában egy-két pontatlanság, de mégis elismerésre méltó az interjúalany tudása.

Az interjúkból egyértelműen kiderült, hogy a megkérdezettek többsége sohasem hallott a Körös-éri Tájvédelmi Körzetről, páran, akik hallottak róla, ők is csak annyit tudtak, hogy van

ilyen. Volt aki úgy nyilatkozott, hogy „jó, hogy van!”. Többen panaszolták, hogy „nem propagálják eléggé”.

Kissé talán provokatív volt az a kérdés, hogy ön szerint mennyit költ az állam természetvédelemre? Erre a legtöbben egyértelműen azt mondták, hogy keveset, de többen megjegyezték, hogy sok más fontos dologra is keveset költenek. Itt is elhangzott, hogy „hirdetni kellene jobban a természetvédelmet, mert az emberek nem foglalkoznak vele”. Többen úgy vélik, hogy nem elsősorban pénzkérdés a természetvédelem.

Következtetések

Megállapíthatjuk, hogy bár a készített 60 interjú tudományos értelemben nem reprezentálja a két település teljes lakosságát, de a megkérdezettek túlnyomó többsége hosszú ideje itt lakik, valóban érintett, helyi lakos, valamint kor, nem és iskolai végzettség szempontjából is nagyjából egyenletes eloszlást mutattak.

Az interjúk alapján megállapítottuk, hogy a megkérdezettek jelentős része élénk kapcsolatban van a tájjal, viszonylag jól ismeri, bár többen nem járnak rendszeresen kirándulni a szokványos értelemben. Ennek egyik okaként az időhiányt említették, másrészt pedig, aki gazdálkodik, és szinte egész nap kint van, így nem igazán vágyik ilyen jellegű kirándulásra. Az érdeklődő idegennek azonban nagyon sok olyan helyett tudtak javasolni, amit érdemes meglátogatni. Itt említették a legtöbb védett természeti területet is.

Fontos megállapítás, hogy némi turisztikai infrastruktúra nagyon vonzóvá tud tenni egy-egy területet. Ennek köszönhető a Nagy-Széksóstó kiemelkedő népszerűsége a mórահalmiak körében, Öttömösön pedig a kilátókat említették nagyon sokan.

Az emberek fejében nagyon fontos térbeli léptéknek tűnik a saját település határa. Más területeket ismertek a Mórահalmiak, és másokat az Öttömösiek. Az országos, de legalábbis regionális léptéket képviselő Körös-éri Tájvédelmi Körzet, és egyáltalán a területek védettsége sokak számára viszont ismeretlen volt. Itt valószínűleg sokkal több tájékoztatásra lenne szükség, érdemes átgondolni, hogy a TK területeit le kellene bontani településekre, és a bemutatásuknál, népszerűsítésüknél a települések intézményeit kellene kihasználni, hátha így jobban magukénak éreznék a helyiek az országos jelentőségű védett területeket.

A természetvédelmet majdnem mindenki fontosnak érzi (bár meg kell jegyeznünk, hogy interjú-helyzetben sokan az elvárt válaszokat adják, amit „illik” mondani a közvélekedés szerint). Megfogalmaztak azonban kritikákat is, pozitív és negatív irányban egyaránt: nem elég erős, hatékony a természetvédelem, másrészt viszont túl sok mindenbe szól bele. Azt is tapasztaltuk, hogy nagyon sok a félreértés a természetvédelmi célokkal, elvárásokkal, működéssel kapcsolatban. Itt is nagyon sok tájékoztatásra, kommunikációra lenne szükség.

Találkozás a térség kulcs-érintettjeivel

A júniusban készített interjúk kiértékelését e-mailon elküldtem a két érintett település (Mórահalom és Öttömös) önkormányzatához, és kértem, hogy adjanak lehetőséget személyesen is a tapasztalatok megbeszélésére. Arra voltunk kíváncsiak, hogy az interjúk alapján kirajzolódó képet mennyire érzik reálisnak, mi a véleményük a település és a természetvédelem viszonyáról, valamint milyen lehetőségeket látnak a kapcsolat javítása, és a természetvédelem társadalmi beágyazottságának növelése ügyében. A mórահalmi

önkormányzatnál a megbeszélésre október 10-én került sor, sajnos Öttömösön még nem sikerült a találkozót megvalósítani. Mórahalmon három kulcs-érintettel találkoztunk, Csányi László, Mórahalom alpolgármestere, Hegedűs Anikó az Erdei Iskola és Zöld Közösségi Ház vezetője, és Csonka Csaba a témával foglalkozó önkormányzati alkalmazott fogadott minket.

A megkérdezett kulcsérintettek szerint az interjúink alapján tett megállapításaink teljesen reálisak. Elmondták, hogy 13 évvel ezelőtt még hatalmas ellenállás volt a tájvédelmi körzet létesítésével szemben, mára azonban egymásra talált a természetvédelem és a gazdálkodás. Bár a nagyobb gazdák között vannak, akik öntörvényűen gondolkodnak, és azt gondolják, hogy büntetlenül ki lehet zsákmányolni a természetet, a többség látja, hogy a használatot és a védelmet össze lehet hangolni. Elindult már a szemléletváltás, de még kell vagy 10-15 év, hogy átforduljon. Egy felmérés azt mutatta, hogy a természetvédelmi beruházás csak közepes támogatottságú, de látják, hogy a városnak ez adja a jövőjét, még akkor is ha most még nem forintosítható.

Nagyon kemény PR tevékenységre van szükség ahhoz, hogy a természetvédelem kellő figyelmet kapjon, és hangsúlyosan megjelenjen a település életében. A városnak több projektje is foglalkozik ezzel, pl. bemutatóház létesítését tervezik, folyik a Tanaszi-semlyék rekonstrukciója. A tanyán lakók nem igazán örülnének annak, ha több turista járna a környéken, de meggyőzhetőek arról, hogy terményeikből a turisták vásárolhatnak, és ebből ők jövedelemhez jutnának. A PR tevékenység fontos helyszíne az iskola, ahol az egyik tanárnő különösen aktív ezen a területen, és szívéen viseli az ügyet.

A nemzeti parkkal való együttműködésben a természetvédelmi örök kulcsszerepe van. Folyamatos az együttműködés, törik a fejüket a közös pályázati lehetőségeken. Sokkal hatékonyabb, ha nem csak a nemzeti park igazgatóság pályázik egyedül, hanem egy közösségi szintű konzorcium sokkal életképebb.

A környékbeli önkormányzatokkal a természetvédelem területén nincs együttműködés, de vízügyi területen van Domaszékkal és Zákányszékkal. A vízpótlás, vízvisszatartás természetvédelmi szempontból is fontos, de olyan vízszinteket kell megállapítani, amelyeket a gazdák is el tudnak fogadni.

A Körös-éri Tájvédelmi Körzet területeivel kapcsolatos elképzelések szerepelnek a város környezetvédelmi programjában. A Nagy-Széksóstó területén megvalósított projekt (élőhelyrekonstrukció, bivalyrezervátum, turisztikai létesítmények, erdei iskola) már jelentős népszerűsége tett szert, amin ezt a helyiekkel készített interjúk is jól szemléltették. A Madarász-tónál még sok a kihasználatlan lehetőség, de a terület magántulajdonban van, és a tulajdonosnak egyelőre más elképzelései vannak. A Tanaszi-semlyék rekonstrukcióját már említették korábban. Általában nincsenek konfliktusok a tájvédelmi körzet területeivel kapcsolatban, világos a kezelési terv, és elfogadható.

A nemzeti park igazgatósággal példa értékű az együttműködése van a városnak. Krnács György természetvédelmi örök az állandó pont, állandó kapocs, de az eddigi igazgatókkal is sikerült jó kapcsolatot teremteni, minden lényeges kérdést megbeszélnek. A Nagy-Széksóstó pl. mindenki szívügye. Itt volt egy jogi probléma, de a város átvállalta, hogy átminősített a területe tómedernek, így bivalylegeltetésre lehet kibérelni. Terveik között szerepel a Móra domb újjáépítése, és turisztikai látogatóhely kialakítása, ebben most a nemzeti park igazgatóság nem kíván részt venni. A Biczók-szék területén terveznek egy olyan beruházást, amely gyógyászati célt is szolgálna, és a szikes élőhely megőrzését is biztosítaná.

Vízgazdálkodási témában elképzelések tömkelege van. Magyar-szerb határ menti együttműködésekben gondolkodnak, amelyek során pl. víztározót létesítenének, vizes élőhely rekonstrukcióval együtt. A Szelevényi puszták, Madarász-tó és a Tanaszi-semlyék mentén zöld folyosó kialakításán lehetne gondolkodni. Figyelik a pályázati kiírásokat.

Mórahalom, mint turisztikai központ, szeretné bemutatni a csodálatos környéket. Ehhez vendéglátóipari központokat is kell létesíteni, a turistákat több napig itt kell tartani, ez a településfejlesztési koncepcióban szerepel.

A Zöld Közösségi Ház szerepe nagy a környezeti nevelésben. Gyakran tapasztalják, hogy a látogatók nem tudnak a Körös-éri Tájvédelmi Körzetről, de a házban nagyméretű táblákon részletes információk láthatók, és a természetvédelmi őr is gyakran részt vesz a tájékoztatásban, és Mórahalmon van egy Tourinform Iroda is, aki tájékoztatja az ide látogatókat. Egyre több turisztikai „atrakció” van a környéken, és szinte minden napra tudnak programcsomagot ajánlani. Civil szervezetek, (pl. a SZÉP Kör) is részt vesznek a tevékenységben.

A nemzeti park igazgatóságnak azonban véleményük szerint „csapnivaló a sajtója”, de látják, hogy a hiba a főntartói oldalon van. Azt, hogy Magyarországon létezik a természetvédelem, el kell fogadtatni! Az idősebb „keményfejű” gazdálkodók, még kevésbé fogadják el a természetvédelmet, de a fiatalabbakhoz már közelebb áll a természetkímélő gazdálkodás.

A beszélgetés végén megegyeztünk, hogy együttműködési megállapodást kötünk a természetvédelem társadalmi beágyazottságának feltárása és növelése, valamint a fejlesztési lehetőségek keresése érdekében.

A kulcsérintettekkel való beszélgetés is megerősített abban, hogy a Körös-éri Tájvédelmi Körzet által érintett többi településen (Ásothalom, Kelebia, Zákányszék, Domaszék) is érdemes hasonló vizsgálatokat és konzultációkat folytatni.